

دانشگاه معارف اسلامی

رساله دکتری

رشته: مدرس‌سی معارف اسلامی

گرایش: قرآن و متون اسلامی

عنوان:

شاخصه‌های مدیریت موفق و مدل برآمده از آن بر پایه آموزه‌های نهج‌البلاغه

استاد راهنما:

جناب استاد مصطفی دلشاد تهرانی

استاد مشاور:

جناب آقای محمدعلی مجد فقیهی

جناب آقای دکتر غلامرضا گودرزی

نگارش:

مهدی اسماعیل‌پور

۱۳۹۶

کلیه حقوق این پایان نامه اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و...
برای دانشگاه معارف اسلامی محفوظ است، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

پیشکش به

اول مظلوم عالم، آقا امیرالمؤمنین (ع) همو که فرمود:

«فَصَبْرٌ وَ فِي الْعَيْنِ قَدَى وَ فِي الْحَلْقِ شَجَا» (نهج البلاغه، خطبه ۳ معروف به خطبه شقشقیه)

و ساحت حضرت ولی عصر صاحب الزمان و شریک القرآن (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

و تقدیم به

احیاگر قرآن و معارف اهل بیت در قرن اخیر حضرت امام خمینی (ره)

و بزرگ معلم قرآن و نائب برحق امام زمان حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

و همچنین

پدر و مادر عزیزم... آنان که همه زندگی ام را مدیونشان هستم.

و همسر عزیز و صبورم که در نوشتن این رساله در تمام لحظات مرا همراهی کرد.

و تمامی کسانی که در طول تاریخ در راه اعتلای کلمه حق تلاش و کوشش نموده‌اند.

تشکر و قدردانی از

اساتید ارجمند؛

استاد مصطفی دلشاد تهرانی، دکتر محمدعلی مجد فقیهی و دکتر گودرزی که این

رساله، گوشه‌ای از شاگردی من در محضر ایشان است؛

و سایر اساتیدم در دانشگاه معارف اسلامی که از محضر آنان بسیار بهره بردم.

و همه دوستانم در دانشگاه معارف اسلامی که سال‌های شیرین تحصیل در این

دانشگاه را در کنارشان بودم.

چکیده

هر مدیری برای آنکه بتواند به موفقیت دست یابد به سه شاخصه دانایی، توانایی و پارسایی نیاز دارد. بر همین اساس در خطبه ۱۷۳ نهج البلاغه شایسته‌ترین فرد برای مدیریت و زمامداری تواناترین آنان بدان و داناترینشان به فرامین خداوند معرفی شده است همچنین از آنجا که اگر مدیران، دانا و توانا باشند اما اهل پارسایی نباشند در معرض خطا و لغزش قرار می‌گیرند حضرت به شاخصه پارسایی نیز برای مدیران اشاره کرده است. همچنین برای تشخیص اینکه آیا مدیریتی موفق بوده یا نه حضرت علی علیه السلام در آخر نامه خود به مالک، مدیریتی را موفق می‌داند که هدف کلانش رسیدن به رضایت الهی باشد و به این پنج هدف خرد برسد: هر کاری را که انجام می‌دهد بین خودش و خدا و مردم عذر و حجت داشته باشد، در میان بندگان خدا نام نیک داشته باشد، آثار زیبا در شهرها ایجاد کند، نعمت را بر مردم تمام کند و کرامت مردم را چندین برابر نماید.

در این رساله سعی شده ابتدا سه شاخصه دانایی، توانایی و پارسایی و اصول هر یک از آنها در نهج البلاغه مورد بررسی قرار گیرد و در پایان نیز مدل مدیریت موفق در چهار سطح اصول، شاخصه‌ها، اهداف خرد و هدف کلان ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی

نهج البلاغه، مدیریت موفق، شاخصه دانایی، شاخصه توانایی، شاخصه پارسایی، مدل مدیریت موفق.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل یکم:

کلیات و پیش نیازهای پژوهش

۱. بیان مسئله ۳
۲. ضرورت انجام تحقیق ۴
۳. سؤال اصلی تحقیق ۵
۴. سؤالات فرعی تحقیق ۵
۵. فرضیه‌های تحقیق ۵
۶. سابقه تحقیق ۵
۷. روش انجام تحقیق ۹
- ۷-۱. توجه به منبع و سند کلام امام ۹
- ۷-۲. آگاهی از تصحیف و تحریف احتمالی ۹
- ۷-۳. یافتن نسخه‌های مختلف ۱۰
- ۷-۴. فهم مفردات ۱۰
- ۷-۵. فهم ترکیبات ۱۱
- ۷-۶. گردآوری گزینه‌ها ۱۱
- ۷-۷. تشکیل خانواده‌ی حدیث ۱۱
- ۷-۸. توجه به احادیث معارض ۱۲
- ۷-۹. فضای صدور یا جغرافیای سخن ۱۳
- ۷-۱۰. سبب صدور ۱۴
- ۷-۱۱. ذکر تاریخ صدور و ایراد کلام ۱۴
- ۷-۱۲. مشخص کردن مخاطب کلام ۱۴

ب

۱۵	۷-۱۳. بیان موضوعات و اهداف کلام.....
۱۵	۸. روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....
۱۵	۹. مراحل انجام تحقیق.....
۱۶	۱۰. کلمات کلیدی.....
۱۶	۱-۱۰. نهج البلاغه.....
۱۶	۱-۱۰. معنای لغوی.....
۱۶	۱-۱۰. معنای اصطلاحی.....
۱۷	۱-۱۰. مدیریت.....
۱۷	۱-۲-۱۰. معنای لغوی.....
۱۸	۱-۲-۱۰. معنای اصطلاحی.....
۱۹	۱-۱۰. شاخصه.....
۱۹	۱-۳-۱۰. معنای لغوی.....
۲۰	۱-۳-۱۰. معنای اصطلاحی.....
۲۰	۱-۳-۱۰. انواع شاخصه ها.....
۲۱	۱-۳-۱۰. مدل.....
۲۱	۱-۳-۱۰. معنای لغوی.....
۲۱	۱-۳-۱۰. معنای اصطلاحی.....

فصل دوم:

شاخصه دانایی و اصول آن بر پایه آموزه‌های نهج البلاغه

۲۴	۱. اصل شناخت و علم به سنت‌های الهی.....
۲۵	۱-۱. سنت توفیق الهی.....
۲۵	۱-۲. سنت یاری رساندن خدا به کسانی که او را یاری کنند.....
۲۶	۱-۳. سنت عزیز شدن کسی که خدا را عزیز بدارد.....
۲۶	۱-۴. سنت آزمون شدن در مدیریت.....
۲۷	۲. ارتباط با علما و دانشمندان.....
۲۹	۳. اصل مشورت.....
۳۱	۴. اصل تجربه.....
۳۳	۵. اصل دوراندیشی و آینده نگری.....

فصل سوم:

شاخصه توانایی و اصول آن بر پایه آموزه‌های نهج البلاغه

۱. اصل مسئولیت‌پذیری ۳۸
۲. اصل شجاعت ۴۰
۳. اصل انتقادپذیری ۴۰
۴. اصل تقسیم کار ۴۱
- ۴-۱. شناخت درست کارکنان و مشارکت دادن آنان در کارها ۴۲
- ۴-۲. توجیه امور ۴۴
- ۴-۳. روشن بودن وظایف و مأموریت‌ها ۴۴
- ۴-۴. توجه به وظایف و مأموریت‌های اصلی ۴۵
۵. اصل حفظ سلسله مراتب در اداره امور ۴۵
- ۵-۱. اهمیت حفظ سلسله مراتب ۴۶
- ۵-۲. رعایت سلسله مراتب بر اساس حق و قانون ۴۶
- ۵-۳. توزیع قدرت در حکومت و مدیریت ۴۷
- ۵-۴. پاسخگو بودن مسئول بالاتر ۴۸
- ۵-۵. خدا را دیدن و خود را ندیدن ۴۹
۶. اصل قاطعیت در اجرای تصمیمات ۴۹
۷. اصل ادبیات فرماندهی ۵۱
۸. اصل مدیریت زمان و برنامه‌ریزی ۵۳
۹. اصل انجام عمل صالح ۵۶
۱۰. اصل انتخاب و گزینش ۵۷
- ۱۰-۱. پرهیز از گزینش‌های بدون معیار و بر اساس معیارهای غلط ۵۹
- ۱۰-۲. پیامدهای گزینش بی معیار و بر اساس معیارهای غلط ۶۰
- ۱۰-۳. معیارهای اساسی در گزینش ۶۱
۱۱. اصل نظارت و بازرسی ۶۲
- ۱۱-۱. فلسفه نظارت و بازرسی ۶۲
- ۱۱-۲. روش‌های نظارت و بازرسی ۶۳
- ۱۱-۲-۱. نظارت و بازرسی مخفی ۶۳

۱۱-۲-۲. نظارت و بازرسی آشکار..... ۶۵

۱۱-۳. ویژگی‌های ناظران و بازرسان..... ۶۷

۱۲. اصل تشویق و تنبیه..... ۶۷

۱۲-۱. تشویق..... ۶۸

۱۲-۱-۱. آثار تشویق..... ۶۸

۱۲-۱-۲. نکات مهم در تشویق..... ۶۹

۱۲-۱-۳. نمونه‌های تشویق..... ۷۰

۱۲-۲. تنبیه..... ۷۰

۱۲-۲-۱. حکمت تنبیه نمودن..... ۷۰

۱۲-۲-۲. اندازه تنبیه نمودن..... ۷۲

۱۲-۲-۳. نمونه‌های تنبیه..... ۷۲

۱۳. اصل خوش‌بینی..... ۷۵

۱۳-۱. راه‌های ایجاد خوش‌بینی در کارکنان..... ۷۵

۱۳-۱-۱. نیکی کردن به کارکنان..... ۷۶

۱۳-۱-۲. سبک کردن هزینه‌های آنان..... ۷۷

۱۳-۱-۳. مجبور نکردن کارکنان به چیزی که برای انجام دادن آن وظیفه‌ای بر عهده ندارند..... ۷۷

۱۳-۲. نشانه‌های خوش‌بینی کارکنان به مدیران..... ۷۷

۱۳-۳. پیامد خوش‌بینی به کارکنان..... ۷۸

۱۳-۴. ملاک خوش‌بینی و بدبینی به کارکنان..... ۷۸

۱۴. اصل توجه به نظر زیردستان..... ۷۹

۱۵. اصل میدان دادن به کارکنان..... ۸۰

۱۶. اصل مدارای با کارکنان..... ۸۱

۱۷. اصل آموزش کارکنان..... ۸۲

۱۸. اصل مدیریت بر اساس رحمت، محبت و لطف..... ۸۳

فصل چهارم:

شاخصه پارسایی و اصول آن بر پایه آموزه‌های نهج البلاغه

۱. اصل ارتباط با خدا..... ۹۰

۱-۱. اهمیت ارتباط با خدا..... ۹۰

- ۹۲ ۱-۲. لوازم اصلاح رابطه خود و خدا
- ۹۳ ۱-۲-۱. رعایت تقوای الهی
- ۹۳ ۱-۲-۲. مقدم داشتن اطاعت خدا بر دیگر کارها
- ۹۴ ۱-۲-۳. پیروی از کتاب الهی
- ۹۵ ۱-۳. وجوه اصلاح رابطه خود و خدا
- ۹۶ ۲. اصل خودسازی و مهار نفس
- ۹۶ ۱-۲. قدرت جولانگاه شهوت
- ۹۶ ۲-۲. لزوم مهار نفس و میدان ندادن به آن در مدیریت
- ۹۸ ۲-۳. عمومیت آسیب‌های نفسانی در جایگاه مدیریت
- ۹۹ ۲-۴. آسیب‌های ناشی از مهار نکردن نفس
- ۹۹ ۲-۴-۱. به وجود آمدن فتنه‌ها
- ۹۹ ۲-۴-۲. بازداشتن انسان از خردورزی و اندیشه صحیح
- ۹۹ ۲-۴-۳. شقاوت و بدعاقبتی
- ۹۹ ۲-۵. راه خودسازی و مهار نفس در مدیریت
- ۱۰۱ ۳. اصل مدیریت از پایگاه بندگی خدا
- ۱۰۲ ۴. اصل نگاه انسان گرایانه در مدیریت
- ۱۰۲ ۴-۱. نترساندن مردم و سخت نگرفتن بر آنان
- ۱۰۳ ۴-۲. پرهیز از برخورد ناروا با مردم
- ۱۰۳ ۴-۳. پرهیز از بهتان زدن و نسبت دروغ دادن به مردم
- ۱۰۳ ۴-۴. پرهیز از تکبر و فخرفروشی و روی گرداندن از مردم
- ۱۰۳ ۴-۵. برخورد با مردم با صبر و حوصله
- ۱۰۴ ۴-۶. خشمگین نکردن مردم و پرهیز از خشونت
- ۱۰۴ ۴-۷. باز نداشتن مردم از خواسته‌های مشروعشان
- ۱۰۴ ۴-۸. به اندازه گرفتن و رعایت انصاف
- ۱۰۵ ۴-۹. پذیرفتن اظهارات مالک و پیش‌داوری نکردن در مورد اموال مردم
- ۱۰۵ ۴-۱۰. مراعات حال مردم در هنگام گرفتن مالیات
- ۱۰۶ ۴-۱۱. نگرفتن لوازم ضروری مردم
- ۱۰۶ ۴-۱۲. رعایت احترام اموال مردم

- ۴-۱۳. پرهیز از خیانت و سپردن مالیات‌های جمع‌آوری شده به فردی مؤمن، مطمئن و دل‌سوز..... ۱۰۶
- ۴-۱۴. توجه به مصلحت مالیات‌دهندگان..... ۱۰۷
- ۴-۱۵. تخفیف دادن به مالیات‌دهندگانی که دچار مشکل شده‌اند..... ۱۰۷
۵. اصل اعتدال و میانه روی در مسیر حق..... ۱۰۸
۶. اصل سعه صدر و کنترل خشم..... ۱۱۱
۷. اصل صداقت و شفافیت..... ۱۱۵
۸. اصل گذشت و بخشش..... ۱۱۷
- ۸-۱. پشیمان نشدن از بخشش خطاکار..... ۱۱۷
- ۸-۲. شادی نکردن به خاطر مجازات خطاکار..... ۱۱۸
- ۸-۳. پذیرفتن عذر خطاکاران..... ۱۱۸
۹. اصل تغافل..... ۱۱۹
۱۰. اصل وفای به عهد و پیمان و امانت‌داری..... ۱۲۰
- ۱۰-۱. پرهیز از خیانت در امانت و پیمان‌شکنی..... ۱۲۳
- ۱۰-۲. دقت در تنظیم قراردادها و پیمان‌ها..... ۱۲۵
- ۱۰-۳. صبر و پایداری در وفای به عهد و پیمان‌ها..... ۱۲۶
۱۱. اصل رعایت عدالت و انصاف..... ۱۲۶
- ۱۱-۱. ظلم و ستم نقطه مقابل انصاف و عدالت..... ۱۲۹
- ۱۱-۱-۱. حقیقت ظلم و ستم به بندگان خدا..... ۱۲۹
- ۱۱-۱-۲. توجیه ناپذیری ظلم و ستم به بندگان خدا..... ۱۳۰
- ۱۱-۱-۳. پیامدهای ظلم و ستم در مدیریت..... ۱۳۱
- ۱۱-۱-۴. راه جبران ظلم و ستم..... ۱۳۲
۱۲. اصل رسیدگی به حقوق کارکنان و تأمین مالی آنان..... ۱۳۲
- ۱۲-۱. خاستگاه رسیدگی به حقوق کارکنان..... ۱۳۵
- ۱۲-۲. نحوه ادای حقوق کارکنان..... ۱۳۶
- ۱۲-۳. نتایج رسیدگی به حقوق کارکنان..... ۱۳۷
- ۱۲-۴. پرهیز از تجاوز به حقوق کارکنان..... ۱۳۸
۱۳. اصل در دسترس بودن مدیران..... ۱۴۰
- ۱۳-۱. دلایل در دسترس بودن مدیران..... ۱۴۱

۱۴۲.....	۱۳-۲. پیامدهای در دسترس نبودن مدیران.....
۱۴۳.....	۱۴. اصل شایسته‌سالاری.....
۱۴۶.....	۱۵. اصل امنیت شغلی کارکنان.....
۱۴۸.....	۱۵-۱. لزوم تحمل انتقادات در مدیریت.....
۱۴۹.....	۱۵-۲. برنامه‌ریزی برای شنیدن انتقادات و اعتراضات کارکنان.....
۱۵۱.....	۱۶. اصل مواسات.....
۱۵۲.....	۱۶-۱. راه ایجاد و گسترش مواسات.....
۱۵۲.....	۱۶-۱-۱. اصالت و شرافت خانوادگی:.....
۱۵۲.....	۱۶-۱-۲. اعتقادات دینی:.....
۱۵۳.....	۱۷. اصل حفظ سنت‌های شایسته گذشتگان.....
۱۵۴.....	۱۷-۱. معیارهای سنت شایسته.....
۱۵۵.....	۱۸. اصل پرهیز از استبداد و تکبر و عجب و غرور.....
۱۵۸.....	۱۸-۱. پیامدها.....
۱۵۸.....	۱۸-۱-۱. پیامد فردی.....
۱۵۹.....	۱۸-۱-۲. پیامد اعتقادی.....
۱۵۹.....	۱۸-۱-۳. پیامد سیاسی.....
۱۶۰.....	۱۸-۲. راه درمان.....
۱۶۱.....	۱۹. اصل پرهیز از عیب‌جویی و طرد عیبجویان.....
۱۶۲.....	۲۰. اصل پرهیز از کینه و دشمنی.....
۱۶۳.....	۲۱. اصل پرهیز از سخن چینی و طرد سخن‌چینان.....
۱۶۵.....	۲۲. پرهیز از امتیاز طلبی و رانت‌خواری.....
۱۷۱.....	۲۳. اصل پرهیز از تملق و چاپلوسی.....

فصل پنجم:

مدل مدیریت موفق بر پایه آموزه‌های نهج البلاغه

۱۷۸.....	۱. تعریف مدل.....
۱۷۸.....	۲. طراحی مدل مدیریت موفق.....
۱۷۸.....	۲-۱. سطوح تشکیل دهنده مدل مدیریت موفق.....
۱۷۸.....	۲-۱-۱. سطح یک اصول مدیریت موفق.....

۲-۱-۲. سطح دو: شاخصه‌های مدیریت موفق..... ۱۸۰

۲-۱-۳. سطح سه: اهداف خرد..... ۱۸۰

۲-۱-۴. سطح چهار: هدف کلان..... ۱۸۱

منابع..... ۱۸۶

پیشگفتار

تمام برنامه‌ها، تلاش‌ها و اقدامات در مدیریت برای رسیدن به موفقیت است؛ اما اینکه موفقیت چیست و چگونه می‌توان به آن دست یافت تابع بینش‌ها، ارزش‌ها و گرایش‌های مدیریتی و ماحصل کارکرد آن‌هاست.

مدیریت موفق، مدیریتی نیست که با استبداد، ظلم، خشونت، فریب، نیرنگ، ریاکاری و بی‌صداقتی برپا باشد. امیر مؤمنان حضرت علی علیه‌السلام در بیانی در این باره فرموده است:

مَا ظَفِرَ مَنْ ظَفِرَ الْإِثْمِ بِهِ وَالْغَالِبُ بِالشَّرِّ مَغْلُوبٌ^۱

کسی که با توسل به گناه پیروز شد، پیروز نیست؛ و کسی که با ستم غلبه کند در واقع مغلوب است. مدیریت موفق مدیریتی است که آگاهی و بینایی و دادگری و آسودگی و برابری و برادری را برای مردمان به ارمغان آورد و حق را برپا کند و راه بندگی حقیقی را هموار سازد و در راه این امور تلاش نماید که به بیان امیرالمؤمنین (ع): «مَنْ جَاهَدَ عَلَيَّ إِقَامَةَ الْحَقِّ وَفُقُّ^۲» هر که در راه برپایی حق مجاهدت کند توفیق یابد. بنابراین منطقی باید پرسید پیروزی و موفقیت یک مدیریت در چیست؟ و با کمک چه شاخصه‌هایی به موفقیت می‌رسد؟

در این رساله بر پایه آموزه‌های نهج‌البلاغه سه شاخصه دانایی، توانایی و پارسایی برای موفقیت در مدیریت در نظر گرفته شده و در ذیل هر شاخصه اصولی که ما را به هر کدام از این شاخصه‌ها می‌رساند گردآوری شده است.

همچنین حضرت علی علیه‌السلام در پایان عهدنامه مالک اشتر راه تشخیص مدیریت موفق را رسیدن مدیر به یک هدف کلان و پنج هدف خرد معرفی می‌کند که می‌توان به کمک آن‌ها تشخیص داد که آیا یک مدیریت موفق بوده یا نه.^۳

در پایان نیز به کمک این اصول و شاخصه‌ها و اهداف خرد و کلان یک مدل ارائه شده است.

۱. شریف رضی، *نهج‌البلاغه*، حکمت ۳۲۷.

۲. تمیمی آمدی، *تصنیف غررالحکم و درر الکلم*، ص ۳۳۳.

۳. دلشاد تهرانی، *دلالت دولت*، ص ۷۰۸.

فصل یکم:

کلیات و پیش نیازهای پژوهش

۱. بیان مسئله

تمام تلاش‌ها در مدیریت برای رسیدن به موفقیت است بر همین اساس سؤال مهم این است که به کمک چه شاخصه‌هایی یک مدیریت به موفقیت می‌رسد؟

در پاسخ به این سوال باید گفت هر مدیری برای آنکه بتواند به موفقیت دست یابد به سه شاخصه دانایی، توانایی و پارسایی نیاز دارد که در متون دینی نیز به این سه شاخصه اشاره شده است. به عنوان نمونه در داستان طالوت و جالوت در سوره بقره دلیل انتخاب طالوت دانایی و توانایی او بیان شده و از آنجا که خداوند او را برگزیده نیز مشخص می‌شود که او علاوه بر دانایی و توانایی دارای شاخصه پارسایی نیز بوده است. تعبیر قرآن درباره طالوت اینگونه است: «قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَ زَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ»^۱ پیامبرشان گفت: خداوند او را بر شما برگزیده و توان علمی و جسمی او را افزون نموده است.

حضرت علی علیه السلام نیز در عبارتی شایسته‌ترین فرد برای مدیریت و زمامداری را اینگونه معرفی می‌فرماید: «إِنَّ أَحَقَّ النَّاسِ بِهَذَا الْأَمْرِ أَقْوَاهُمْ عَلَيْهِ وَ أَعْلَمُهُمْ بِأَمْرِ اللَّهِ فِيهِ»^۲ سزاوارترین مردمان به زمامداری، تواناترین آنان بدان و داناترینشان به فرامین خداوند است. در این عبارت حضرت به دو شاخصه دانایی و توانایی اشاره شده و از آنجا که در عرصه مدیریت امکان ناپاکی و حرمت شکنی بیش از عرصه‌های دیگر وجود دارد و اگر مدیرانی دانا و توانا باشند اما اهل پارسایی نباشند در معرض خلافکاری و تجاوزند حضرت در موارد زیادی به شاخصه پارسایی برای مدیران نیز اشاره کرده است. به عنوان نمونه حضرت در نامه خود خطاب به مالک اشتر می‌فرماید به اهل ورع بپیوند (و مدیران خود را از میان کسانی انتخاب کن که اهل ورع و پارسایی باشند): «وَالصَّقُّ بِأَهْلِ الْوَرَعِ»^۳ در حقیقت شاخصه پارسایی سبب می‌شود که مدیر از دانایی و توانایی خود به درستی و در جهت رسیدن به رضای خداوند استفاده کند.

برای اینکه این شاخصه در مدیران ایجاد و تقویت شود حضرت علی علیه السلام اصولی را در ارتباط با هر کدام از این سه شاخصه بیان فرموده اند که در این رساله به آنها پرداخته خواهد شد.

سوال مهم دیگری که باید به آن پاسخ داد این است که چگونه می‌توانیم یک مدیریت را ارزیابی کنیم و از کجا بفهمیم یک مدیریت موفق بوده است یا نه؟ و با توجه به یکی از معانی موفقیت که رسیدن به هدف است مدیر با رسیدن به چه اهدافی مدیر موفق خواهد بود؟

برای پاسخ به این سوال حضرت علی علیه السلام در آخر نامه خود به مالک اشتر هدف کلان یک مدیریت و مدیر موفق را کسب رضایت الهی می‌داند و می‌فرماید:

۱. بقره، (۲): ۲۴۷.

۲. شریف رضی، نهج البلاغه، خطبه ۱۷۳.

۳. همان، نامه ۵۳.

وَ أَنَا أَسْأَلُ اللَّهَ بِسَعَةِ رَحْمَتِهِ وَ عَظِيمِ قُدْرَتِهِ عَلَىٰ إِعْطَاءِ كُلِّ رَغْبَةٍ أَنْ يُوَفَّقَنِي وَ يُبَاكِ لِمَا فِيهِ رِضَاُهُ^۱

من از خداوند با آن رحمت وسیع و قدرت عظیمی که بر اعطای تمام هر خواسته‌ای دارد مسئلت دارم که من و تو را موفق بدارد تا رضای او را جلب کنیم.

حضرت در ادامه برای اینکه کلی‌گویی نشود و هر کس بر اساس نظر خودش رضایت الهی را معنا نکند پنج هدف خرد را ارائه می‌فرماید و در حقیقت مدیریتی را موفق و به دنبال کسب رضای خداوند می‌داند که به پنج هدف زیر دست یابد:

۱. هر کاری را که انجام می‌دهد بین خودش و خدا و مردم عذر و حجت داشته باشد: مِنَ الْإِقَامَةِ عَلَى الْعُذْرِ الْوَاضِحِ إِلَيْهِ وَ إِلَىٰ خَلْقِهِ

۲. در میان بندگان خدا نام نیک داشته باشد؛ مَعَ حُسْنِ التَّنَاءِ فِي الْعِبَادِ

۳. آثار زیبا در شهرها ایجاد کند؛ وَ جَمِيلِ الْأَثَرِ فِي الْبِلَادِ

۴. نعمت را بر مردم تمام کند؛ وَ تَمَامِ النِّعْمَةِ

۵. کرامت مردم را چندین برابر نماید؛ وَ تَضْعِيفِ الْكِرَامَةِ

و سوال آخر هم این است که آیا با توجه به این اصول و شاخصه‌ها و اهداف خرد و کلان می‌توان یک مدل برای مدیریت موفق ارائه کرد؟

برای پاسخ به این سوالات در این رساله سعی شده ابتدا اصولی که ما را به هر کدام از این سه شاخصه می‌رساند از نهج‌البلاغه استخراج شود و سپس الگو و مدل مدیریت موفق ارائه گردد.

۲. ضرورت انجام تحقیق

پس از پیروزی انقلاب اسلامی یک از مسائلی که بسیار مورد توجه قرار گرفته است مسئله مدیریت اسلامی است، مدیریتی که برای همه الگو و در یک جمله مدیریت موفق باشد. در زمینه مدیریت اسلامی کتاب‌های بسیار زیادی نوشته شده و کارهای خوب انجام گرفته ولی اکثر این کتاب‌ها به ارائه الگو و طرحی منجر نشده و بیشتر جنبه نظری دارد تا عملی. بر همین اساس ارائه الگو برای مدیریت موفق بحثی است که بسیار لازم و ضروری است و می‌تواند کارآیی مدیریت اسلامی را نشان دهد. برای ارائه این الگو نهج‌البلاغه یکی از بهترین متن‌هایی است که لازم است مورد بررسی جامع قرار گیرد و براساس آن الگو و مدلی از یک مدیریت موفق ارائه گردد. در این رساله سعی شده است با نگاهی جامع به نهج‌البلاغه الگویی از مدیریت موفق بر اساس سه شاخصه دانایی، توانایی و پارسایی ارائه گردد تا ان شاء الله مدیران جامعه اسلامی بتوانند با الهام از این مباحث و به کار بستن آن به موفقیت در امور دست یابند.

۱. شریف رضی، نهج‌البلاغه، نامه ۵۳.

۳. سؤال اصلی تحقیق

شاخصه‌های مدیریت موفق و مدل برآمده از آن بر پایه آموزه‌های نهج‌البلاغه چگونه است؟

۴. سؤالات فرعی تحقیق

۱. چه اصولی شاخصه دانایی را در مدیر ایجاد می‌کند؟
۲. چه اصولی شاخصه توانایی را در مدیر ایجاد می‌کند؟
۳. چه اصولی شاخصه پارسایی را در مدیر ایجاد می‌کند؟
۴. مدل و الگوی مدیریت موفق چگونه است؟

۵. فرضیه‌های تحقیق

۱. اصول شناخت و علم به سنت‌های الهی، ارتباط با علما و دانشمندان، مشورت، تجربه و دوراندیشی و آینده‌نگری شاخصه دانایی را در مدیر ایجاد می‌کند.
۲. اصول مسئولیت‌پذیری، شجاعت، انتقادپذیری، تقسیم‌کار، قاطعیت در اجرای تصمیمات، ادبیات فرماندهی، مدیریت زمان و... شاخصه توانایی را در مدیر ایجاد می‌کند.
۳. اصول ارتباط با خدا، خودسازی و مهار نفس، مدیریت از پایگاه بندگی خدا، نگاه انسان‌گرایانه در مدیریت، اعتدال، سعه صدر صداقت، گذشت، تغافل و... شاخصه پارسایی را در مدیر ایجاد می‌کند.
۴. مدل مدیریت موفق بر پایه آموزه‌های نهج‌البلاغه مدلی چهار سطحی است.

۶. سابقه تحقیق

کارهایی که در زمینه‌ی مدیریت در نهج‌البلاغه در گذشته انجام گرفته بیشتر حول عهدنامه مالک اشتر و شرح آن است و سایر بخش‌های نهج‌البلاغه در این زمینه کمتر دیده شده است. برخی از کتاب‌هایی که به شرح عهدنامه مالک پرداخته‌اند عبارت‌اند از:

۱. شرح عهدنامه علی (ع)، از شارح ناشناخته، نگاشته شده برای ابوالفتح سلطان ابراهیم میرزا. کتابت در قرن دهم هجری.
۲. تحفه سلیمانیه، از سید ماجدبن محمد حسینی بحرانی (زنده در ۱۰۹۷ق). نگاشته شده به نام شاه سلیمان صفوی (۱۱۰۵-۱۰۷۷ق).
۳. شرح عهدنامه مالک اشتر، از محمدصالح بن محمدباقر روغنی قزوینی (ف ۱۱۱۶ق). نگاشته شده به سال ۱۰۹۴ هجری.
۴. آداب الولاية یا سلوک الولاية علی ما قرّر فی أحادیث الائمة الهداء (رساله آداب سلوک حاکم با رعیت)، به فارسی از محمدباقر مجلسی (ف ۱۱۱۰ق).
۵. نظامنامه حکومت، از محمد کاظم بن محمد فاضل مشهدی (زنده در ۱۱۰۷ق). نگاشته شده به درخواست اعتماد الدوله شاه قلی خان.

۶. نصایح الملوك و آداب السلوك، از ابوالحسن شريف بن محمد طاهر فتونی عاملی غروی اصفهانی (ف) ۱۳۸۱ (ق). نگاشته شده برای شاه سلطان حسین. تألیف به سال ۱۱۱۸ هجری.
۷. هداية السلوك و هدية الملوك، از محمدبن عبدالله نوری (از عالمان قرن سیزدهم).
۸. تحفة الولی، از محمد حسین بن احمد سمیع یزدی. نگاشته شده به فرمان شاهزاده محمد ولی میرزا قاجار. تألیف به سال ۱۲۲۷ هجری.
۹. بیعة الأفاخم، از علی بن میرزا محمد گیلانی (از عالمان قرن سیزدهم). تألیف به سال ۱۲۳۵ هجری.
۱۰. مرآة الملوك و ارشاد الولاة، از سید محمد اسماعیل بن سید مهدی حسینی مدرس یزدی. نگاشته شده به نام ناصرالدین شاه قاجار.
۱۱. آثار ناصری، از محمدتقی بن علی دزفولی (زنده در ۱۲۹۱ ق).
۱۲. شرح عهد أميرالمومنین (ع)، از میرزا محمدبن سلیمان تنکابنی (ف ۱۳۰۲ ق).
۱۳. هدايات الحسام فی عجائب الهدیات للحکام، از میرزا محمد حسین بن علینقی همدانی. نگاشته شده برای زین العابدین خان حسام الملک. تألیف به سال ۱۳۰۸ هجری.
۱۴. مقتبس السياسة و سیاق الرياسة، از شیخ محمد عبده مصری (ف ۱۳۲۳ ق).
۱۵. آداب الملوك، از سید محمد رفیع الدین بن علی اصغر طباطبایی تبریزی (نظام العلماء) (ف ۱۳۲۶ ق).
۱۶. أساس السياسة فی تأسیس الرياسة، از محمدبن اسماعیل کجوری مازندرانی طهرانی (سلطان المتکلمین) (ف ۱۳۵۳ ق).
۱۷. قانون الولاة فی سياسة الرعاة، از سید محمد حسن بن سید علی موسوی قزوینی نجفی (ف ۱۳۵۸ ق).
۱۸. عهد الأشر (رسالة فی بیان سند عهده إلی مالک الأشر و شرح متنه)، از سید محمدعلی بن حسین (هبة الدین) حسینی شهرستانی (ف ۱۳۸۶ ق).
۱۹. الرأعی و الرعیة، از توفیق بن علی فکیکی محامی بغدادی (ف ۱۳۸۹ ق).
۲۰. السياسة العلویة (شرح عهد أميرالمومنین (ع) إلی مالک الأشر)، از عبدالواحد بن احمد آل مظفر (ف ۱۳۹۵ ق).
۲۱. مع الامام علی (ع) فی عهده لمالک الأشر، محمدباقر ناصری.
۲۲. آئین جهانداری، از محمدعلی انصاری قمی (ف ۱۴۰۵ ق).
۲۳. برداشتی از فرمان علی (ع) به مالک، از کیومرث صابری.
۲۴. نظریة الحکم و الإدارة فی عهد الامام علی (ع) للأشر، از سید عبدالمحسن فضل الله.
۲۵. آئین جهانداری (شرح عهدنامه امیرالمؤمنین (ع) به مالک اشتر)، از سید ابراهیم ابن مهدی علوی خویی.
۲۶. شرح عهدنامه مالک اشتر، از میرزا محمدبن محمدرضا همدانی واعظ.